

KEŞİFLER ÇAĞINDA
HİNT-İRAN SEYAHATLERİ
1400-1800

MUZAFFAR ALAM
SANJAY SUBRAHMANYAM
Çeviri: Nihan Aksoy

MUZAFFAR ALAM

Chicago Üniversitesi Güney Asya Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü'nde profesördür. Önceki yayınları arasında S. Alavi ile birlikte kaleme aldıkları *A European experience of the Mughal Orient* (2001) bulunmaktadır.

SANJAY SUBRAHMANYAM

Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi'nde profesördür ve ayrıca Hint Tarihi Doshi Kürsüsü başkanıdır. Önceki yayınları arasında *The career and legend of Vasco da Gama* (1997) bulunmaktadır.

NİHAN AKSOY

1997 yılında İstanbul'da doğan Nihan Aksoy, 2015 yılında eğitime başladığı Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2020 yılında onur derecesi ile mezun oldu. İngilizcenin yanı sıra Osmanlı Türkçesi ve Farsça okuma bilgisi bulunmakta ve başlangıç seviyesinde İtalyanca bilmektedir.

John F. Richards'a itihafen

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	9
HARİTALAR LİSTESİ.....	11
ÖNSÖZ.....	13
TAKVİMLERE DAİR AÇIKLAMALAR.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
Giriş: Pekin'den Boğaziçi'ne Seyahatname.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	
Timur'dan Behmenîlere: On Beşinci Yüzyılın Görünümü.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Saraylı Karşılaşmalar.....	123
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Diyar-ı Acâib	163

BEŞİNCİ BÖLÜM

Cehennem Başkaları Olduğunda213

ALTINCI BÖLÜM

Batının Aynası.....289

YEDİNCİ BÖLÜM

Rum'a Açılan Uzun Yol.....347

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Erken Modern Dönemde Seyahat.....385

KAYNAKÇA.....421

DİZİN.....445

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

- Şekil 1: Bâbüür, Son Nehri'ni geçerken, *Bâbur Nâma*, Farsça Metin, geç on altıncı yüzyıl, National Museum, Yeni Delhi, No. 50.336.....44
- Şekil 2: Kendisini çevreleyen kutsal yerlerin detaylarıyla birlikte Kâbe tasviri, Mekke, *Rauza-i Khair ul-Bashar*, National Museum, Yeni Delhi, No. 55.56/1.....62
- Şekil 3: Sind ülkesinin (*diyar*) ve Hindistan'ın bazı kısımlarının haritası (*suret*). İbn Khurdadbih, *Şuvar al-aqālīm wa masālik-i mamālik*, Hicri 831 yılında çoğaltılmıştır. (1427-8), National Museum, Yeni Delhi, No. 56.96/4.....82
- Şekil 4: Şu eserden alınan bir sahne, bkz. *Â'ina-yi Sikandarî*, *Khamsa* Emîr Hüsrev-i Dihlevî, H. 18 Zilhicce 901 (28 Ağustos 1496) tarihinde kopyalanmış yazma eser, National Museum, Yeni Delhi, No. 52.81.....90
- Şekil 5: Gösterişli biçimde giydirilmiş tek bir fil, *Fîl-nâma*, National Museum, Yeni Delhi, No. 78218..... 105
- Şekil 6: Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York, M. 525, dos. 83v-84. *Livro de Lisuarte de Abreu*, Portekiz ve Osmanlı donanmaları arasında yaşanan çatışma. Resmin üzerindeki ifade: "Bu, Dom Fernando'nun 1555 yılında Cape Mocadam'da kadırgalarla ilk çatışmasıydı." 130
- Şekil 7: Bir Yunan adası açıklarında bir teknede bulunan Dârâb, Farsî maceracı Mehrasp ile karşılaşır, *Dârâb-nâma*, National Museum, Yeni Delhi, No. L54.2/9..... 141

- Şekil 8: Los Angeles County Museum of Art, M. 75.4.28 İmparator Cihangir Sefalet'e üstün geliyor, takriben 1622, Ebü'l-Hasan'a atfedilmiştir. 157
- Şekil 9: Amman'ın dul kraliçesi Tamrusia'yı köleleştirmek isteyen zengin ve açgözlü tüccarın ölümü, *Dārāb-nāma*, National Museum, Yeni Delhi, No. L53.2/9. 175
- Şekil 10: Los Angeles County Museum of Art, M. 78.9.14, Mirza Rüstem Safevi'nin portresi, takriben 1640 yılı, Hâşim'e atfedilmiştir. 247
- Şekil 11: Acayip yaratıkların bulunduğu bir sahne, *Acâibü'l-Mahlûkât*, National Museum, Yeni Delhi, No. 57.26/2. 255
- Şekil 12: Irak-ı Arap'ın haritası (*suret*), İbn Hurdâzbih'in *Suverü'l Akâlim ve mesâlik-i memalik* adlı eserinden, National Museum, Yeni Delhi, No. 56.96/4. 260
- Şekil 13: *Beyân-ı Vâkı'*nin (1788) özet İngilizce tercümesinin giriş sayfası. 301
- Şekil 14: Mekke'deki Mina bölgesi, hacıların şeytan taşladıkları yerleri göstermektedir, Câmî'nin *Fütühü'l-harameyn* isimli eserinden, National Museum Yeni Delhi, No. 61.89. 328
- Şekil 15: Tîpû, seferde, *Tûzak-i Aşafiya*, No. 59.138, National Museum, Yeni Delhi, folyo 321. 368
- Şekil 16: II. İbrahim Adil Şah portresi, takriben 1675, Los Angeles County Museum of Art, M. 83.105.2. 405
- Şekil 17: "Oryantal kostüm" içerisinde Tavernier'nin portresi, Largillière'in portresi temel alınarak Johann Hainzelmann tarafından çizilmiştir. 410

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Nikitin'in Hindistan seyahatleri.....	112
Harita 2: Seydi Ali Reis'in güzergâhı.....	133
Harita 3: Bâbürlü Hindistanı'ndaki büyük ticaret yolları.	244
Harita 4: Nâdir Şah'ın seferlerini gösteren harita.....	305
Harita 5: İstanbul'a giden elçilik heyetinin rotası.....	373

ÖNSÖZ

Kitabın yazımı o kadar uzun sürdü ki kitabı tamamlama noktasında zaman zaman umutsuzluğa kapıldık. Kitabın çıkış noktası büyük ölçüde, 1990'ların başında Yeni Delhi'deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi kampüsü, Dakshinapuram'da yazarlar arasında gerçekleşen keyifli sohbetlere dayanmaktadır. 1985 yılında Yogyakarta'da tanıştık ve tanışıklığımızı, 1989 yılı başlarında Delhi'de ilerlettik. O günlerde birlikte bolca içtiğimiz *chāi* ve *vāi* eşliğinde yalnızca iş arkadaşı değil, yakın birer dost olduk. Bâbürlü araştırmaları alanında yeni yolların açılma ihtimalleri üzerine tartışırken Farsça seyahatname meselesi gündeme gelmişti. Kısa bir süre sonra, bizden, eşi Claudine Salmon'un düzenlediği Asya seyahatnameleri koleksiyonunda (*Récits de voyage des Asiati-ques*) yer alacak bir metin rica eden arkadaşımız (merhum) Denys Lombard'ın teşvikleriyle de bu konuyla ilgili çalışmamıza başlamış olduk. İlk başta ilgimiz, Orta Asya ve İran'dan Hindistan'a gelen seyyahlara yönelmişti ve çalışmamıza Riazul İslam'ın editörlüğünü yaptığı Mahmud Velî Belhî'nin metninin incelemesiyle başlamamızın nedeni de bu oldu. Ancak kısa sürede araştırma ağıımızı daha da genişletmeye başladık. Mutribi Semerkandî'nin metnini okuduktan sonra dikkatimizi, Anend Râm "Muhlis" ve Ebulfâiz "Fâizî"nin metinleri gibi Güney Asya'da gerçekleşen "iç" seyahatlerle ilgili metinlere de yönelttik. Öte yandan, ikinci gruptaki eserlere dair incelemeler kitaba dâhil edilemedi; bu incelemeler, Bâbürlü Hindistanı'ndaki seyahatlere ilişkin bu çalışmanın devamı niteliğindeki başka bir kitapta yer alacaktır.

Külliyat, yıllar geçtikçe büyümeye devam etti ve ortak çalışmamız, çoğunlukla Delhi olmak üzere Leiden, Paris, Chicago, Oxford ve Los Angeles gibi başka yerlerde de yoğun olmayan bir şekilde ilerledi. Ne yazık ki bu çalışmadan daha öncelikli olan bireysel ve ortaklaşa projelerimiz, bu

meseleye odaklanmamızı engelleyen unsurlardı. Kişisel seyahatlerimiz de seyahatler üzerine yazılan bu kitap için bir mâni oluşturuyordu. Aynı zamanda benzer bir malzeme üzerinde çalışan diğer araştırmacılar, özellikle Simon Digby, bizimkilere benzer metinlerden yararlanarak kendi makalelerini yayımlamaya devam ettiler. Ayrıca, Richard C. Foltz tarafından Mutribi'nin İngilizce tercümesi ve şerhi yayımlanmıştı. Kendi payımıza düşen münferit makaleler yayımlamaya devam etmekte, ancak bunları bütüncül bir monografiye dönüştürme konusunda tereddütlerimiz vardı. Fakat bu fikri hayata geçirme konusunda hem Hindistan'da hem de başka yerlerde bu malzemenin sunulduğu seminerlere katılanların gösterdiği teveccüh bizi cesaretlendirdi. Erken modern dönemin Avrupa seyahatnamelerine gösterilen süregelen ilgi, Hint-İran seyahat metinleri dünyasına dair dağınık bir dizi makaleden ziyade bütünlüklü bir kitabın üretimini bizim için gerekçelendiriyordu. Cambridge University Press, bu projeyi şevkle kabul etti ve o zamandan beri desteklerini bize sabırla gösterdi.

Birçok meslektaşımız ve arkadaşımız, çıktığımız bu yolda bize büyük bir teveccüh gösterdi. Bamberg, Cambridge, Chicago, Heidelberg, Londra, Los Angeles, Yeni Delhi, Oxford ve diğer pek çok yerde bu materyallerden yararlanan bildiriler, konferanslarda veya derslerde sunuldu. Kıymetli arkadaşlarımız ve meslektaşlarımız Simon Digby, Suraiya Faroqhi, Bert Fragner, Robert McChesney ve Christine Noelle-Karimi, bu malzemelerle ilgili engin bilgilerini bizimle paylaştılar. Juan Cole, kendisini uzun süredir ilgilendiren bir konu olan İran ve Bâbürlü Hindistanı arasındaki temaslar konusunda özellikle yardımcı oldu. Kathryn Babayan, dikkatimizi birçok durumda değerli metinlere ve farklı nüshalara yöneltti; kendisine özellikle minnettarız. Michael Fisher, proje sona yaklaşırken bazı düşüncelerini bizimle paylaştı. Osmanlı araştırmalarındaki meslektaşlarımız Cornell Fleischer ve Cemal Kafadar, bu metinlerin yarattığı kavramsal zorluklar üzerine düşünmede fazlasıyla yardımcı oldular. Merhum Jean Aubin ve Denys Lombard, bu projenin ilk aşamalarında desteklerini esirgemediler. Yardımlarını ve tavsiyelerini sevgiyle anıyoruz. Jos Gommans ve Dirk Kolff, Leiden'da kalacak yer ayarlamamızda bize yardımcı oldular.

Kütüphanelere ve arşivlere gelecek olursak, bazıları özellikle anılmaya değer. Yeni Delhi'deki The National Museum – ve özellikle Dr. Naseem Akhtar – bu metni resimlendirmek amacıyla geniş koleksiyonlarını gözden

geçirmemize cömertçe olanak sağladı. The Asiatic Society of Bengal, the British Library, Oxford'daki the Bodleian Library, Haydarâbâd'daki the Government Oriental Manuscripts Library and Research Institute, Chicago'daki the Regenstein Library ve diğer kurumların personelleri yardımlarını bir an olsun esirgemediler.

Dakshinapuram'da geçirdiğimiz zamanlardan beri çeşitli konulardaki uzun sohbetlerimizi, cömertliği, neşesi ve misafirperverliği ile hoş gören Rizwana Khatun olmasaydı bu kitap mümkün olmazdı. Pek çok kişi, bu kitabın farklı bölümlerini gözden geçirdi. Bir noktayı netleştirmemize veya ek bir referansı arayıp bulmamıza yardımcı olan isimlerin hepsini burada zikretmemiz mümkün değildir. Yine de 2004'te bu konu hakkında kapsamlı bir konferans dizisine katılan Oxford the Oriental Institute'teki vefalı dinleyicilere teşekkür etmeliyiz ve özellikle John D. Gurney'e, ayrıca Imre Bangha'ya ve Fariba Adelhah'a teşekkür ediyoruz. Caroline Ford, proje sona ererken cömert tavsiyelerde bulundu ve bizi oldukça cesaretlendirdi; masalarımızı toparlamaya mecbur bıraktı.

Bu, seyahat anlatıları hakkında olduğu kadar anlatı üretimi ile de bağlantı kuran bir kitaptır. Başından beri beyan ettiğimiz şekilde niyetimiz, anlatıları küçük parçalara ayırmak ve onları kendi özel zevklerimize uygun şekilde tematik veya başka bir yönden yeniden düzenlemek değildir. Aksine amacımız; seyyahları takip etmek, onları dinlemek ve aynı zamanda onların ellerindeki malzemeyi düzenleme usullerine değer vermektir. Başımıza buyruk davrandığımız nokta, hangi metinlerin diğerleriyle birlikte sınıflandırıp inceleneceğini seçmekle, yani bölümlerin ayrımını nasıl yaptığımızla ilgilidir. Ancak burada da seçimlerimizin tamamıyla mantık dışı değerlendirilmeyeceğini umuyoruz.

Kitap, birbirinden farklı uzunluklarda sekiz bölümden oluşuyor. Pekin'den Boğaziçi'ne kadar bazı komşu seyahat literatürlerini inceledikten sonra, ilk bölümde *hacca* giden bir kadın hacının yazdığı manzum metinle alışılmadık bir on yedinci yüzyıl anlatısının içine giriyoruz. Okuyucuya gelecek sayfalara dair bir izlenim verildikten sonra 2. bölümde, özellikle Abdürrezzâk Semerkandî'nin ve Rus seyyah Afanasii Nikitin'in metinleri başta olmak üzere on beşinci yüzyıldan birkaç anlatı incelenmektedir. Bu şekilde, bir bakıma Bâbürlü Hindistanı ve onun dış ilişkileri ile ilgili olan kitabın özüne bir zemin hazırlanmaktadır.

Sonrasındaki üç bölüm; Orta Asya, Osmanlı toprakları ve İran'dan gelen ziyaretçiler tarafından görüldüğü hâliyle Hindistan'ın görünümünün farklı yönlerini keşfediyor. Bunlardan ilkinde, Osmanlı reisi Seydi Ali Reis'in on altıncı yüzyıla ait anlatısı, "saraylı karşılaşmalar" başlığı altında 1620'lerde Mutribî Semerkandî'nin ve on yedinci yüzyılın sonlarında Tayland'a giden İran sefaretinin metinleriyle karşılaştırılarak incelenmektedir. Bir sonraki bölüm, Mahmud Velî Belhî'nin 1620'lerin sonlarındaki seyahatini merkeze alarak büyük ölçüde seyahat ve "acayıplık"lerin birlikteliğine odaklanmaktadır. Ardından, 5. Bölümde, Safevî İrani'nden Bâbürlü Hindistanı'na giden ve karşılaştıkları gerçeğin beklentilerine uymadığını fark eden bir dizi hoşnutsuz seyyah ele alınıyor. Seyahati bir tür cehennem olarak gören bu seyyahlar, yol boyunca şahit oldukları acayıplık"lerle yüz yüze gelmekten ve onları özümsemekten görünüşte fazlasıyla mutlu olan diğerlerinin aksine, yelpazenin bir diğer ucunu temsil etmektedir. 6. bölüm, yönünü batıya çeviren Bâbürlü seyyah Hâce Abdülkerîm Şehristanî'nin İran, Hicaz ve Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan seyahatinin hikâyesini tartışarak manzarayı büyük ölçüde ters bir istikamete çeviriyor. 7. bölüm, Hindistan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na giden seyyahları inceleyerek ve bu seyyahların tasavvurları ile daha önceki bölümlerde incelenen doğuya doğru seyahat etmiş seyyahların tasavvurlarını karşılaştırmalı ele alarak batıyı incelemeye devam etmektedir. Nihayetinde sonuç bölümü, bu çalışmada incelenen ve çözümlenen metinlerin bütünü ile çok daha alışlagelmiş ve çok daha meşhur erken modern dönem Avrupa seyahatnameleri arasındaki farkı göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu kitabı yazmak alışılmadık bir tecrübe oldu çünkü çalışma, yıllar boyunca düşe kalka ilerledi. Okurunun üzerinde bu kitabı yazma sürecinin, neşesiz ya da zevk almadığımız bir iş olduğu izlenimini oluşturmak istemeyiz. Aslında bu metinleri okumaktan aldığımız keyfin en azından birazının bu sayfalardan okura ulaşmasını ve (İsviçreli yazar Béat Louis de Muralt'ın on sekizinci yüzyılda söylediği gibi) okurlarımızı, seyahat etmekten caydırılmaya hizmet eden bir metin üretmediğimizi umuyoruz.